

Lőrinczi Dénes

ÉDESES
EMLEK

Szerelmes képeslapok
a Nagy Háborúból

Tartalomjegyzék

Ajánló	11
A szerző előszava	15
Bevezető	21
A levelező- és képeslap rövid története	23
Háború, propaganda – új köntösben a képeslap	29
Demeter Annuska hagyatéka	33
Annuska néhány udvarlója	35
Propaganda jellegű képes levelezőlapok	43
Meghitt pillanatok	81
Versbe zárt érzelmek	133
Ünnepi hangulatban	197
Zárógondolatok	214
Melléklet: versek, nóták	216
A hagyatékban fellelt versek összessége	219
A nótásfüzet	239
Jegyzetek	247
Irodalom	253

Ajánló

Demeter Annuska nem volt sem történelmi hős, sem író-alkotó ember, életének tárgyi emlékei, a képeslapok mégis kíváncsivá tesznek még akkor is, ha tudjuk, hogy minden titkát már nem fejthetjük meg. A fiatal történész, Lőrinczi Dénes számára ennek a gyűjteménynek a felfedezése találkozás volt az egyszerivel és egyben a történelmivel. Egyszeri, hiszen Annuska élettörténete és képeslapgyűjteménye is partikuláris (már csak mérete miatt is), amelyik a populáris vizuális kommunikáció, illetve az írott részek rövidege és sematikussága ellenére is képviselni tudja a történelmit, az első világháború körüli éveket. Annuska hagyatéka kommunikációtörténeti szempontból is forrásértékű, hiszen abból a korból való, amikor a képeslap, vagyis az elterjedő írásbeliség és a nyomtatásban is felbukkanó vizuális tömegkultúra közös gyermeke még egy újdonság, egy új médium volt.

A Lőrinczi Dénes válogatásában nézgethető és olvasható képeslapgyűjtemény a nagy történelem kulisszáiban üzeneteket váltó hétköznapi emberek két nagy csoportját teszi láthatóvá: az otthon maradottakat képviselő nőket és a mobilis, nagy távolságokra elvetődő férfiakét. A képeslapírás mint tevékenység hozzátartozott a női emancipációhoz, a modern nőiséghez, amint azt

Monica Cure is igazolta a *Picturing the Postcard* című könyvében (2018). A modern nő a nyilvános térben is aktív, nemcsak a privát szférában, aki nemcsak a magánlevelezés révén tudja kibontakoztatni a szubjektivitását, hanem a nyilvánossághoz közelebb álló képeslap révén is kapcsolatok kezdeményezője, aktív tagja lehet. Demeter Annuska a képeslapok révén olyan (férfi)társaságokba kerül, amelyekbe valószínűleg saját kispolgári származása révén kevésbé kerülhetett volna. Lőrinczi Dénes kutatásai alapján számos levelezőpartnere, kiterjedt kapcsolathálója volt a fiatal hölgynek. Ezzel kapcsolatosan kérdésként merül fel az, hogy a valóságban, fizikai térben zajló találkozók formájában is fenntarthatott volna ennyi udvarlót? Feltehetőleg ez a nagyszámú levelezőkapcsolat a képeslap médiumának tudható be.

Akárcsak az albumkészítés, a képeslapgyűjtés is többnyire a női társadalom, a háború idején otthon maradottak tevékenysége lehetett. Az időről időre, folyamatosan érkező képeslapokat felhalmozni, gyűjteménnyé érlelni olyan vállalkozás, amit valószínűleg az tartott fenn, hogy a képeslapok nézegetése, olvasása egyféle emlékezet- vagy érzelmi gyakorlat volt, ami ilyen tekintetben a vizitkártya- és emlékalbumokkal mutat hasonlóságot.

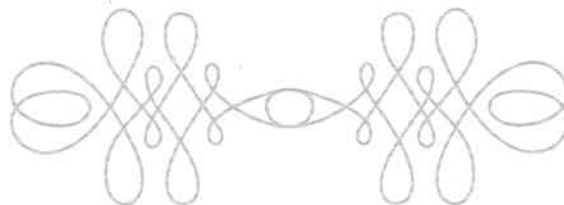
Míg a képeslapok összegyűjtéséről főként a háború idején otthon maradt nők perspektívájából beszélhetünk, nem feledkezhetünk meg azokról a férfiakról sem, akik megvásárolták a levelezőlapokat és megszövegezték azokat. Az ő perspektívájukból ez a tevékenység a naplóírás és a levélírás rokona, tömörített változata, hiszen a képeslap ugyancsak egyes szám első személyben íródik, akár csak egy naplóbejegyzés, azonban sokkal könnyedebb, frivolabb témákat érint, és rövidebb formulákat használ, mint a borítékban küldött, vallomásszerű magánlevelek. Nem véletlen, hogy Lőrinczi Dénesnek sem sikerült pusztán csak a képeslapok szűkszavú, sablonos szövegei alapján rekonstruálni Annuska levelezőkapcsolatainak történetét, hátterét. A képeslapok ilyen tekintetben valamelyest testreszabott üzenetek, melyek a levélhez képest kisebb mértékű szubjektivitást és szemantikailag szegényebb üzeneteket tartalmaznak. Merthogy a katonák által küldött képeslapok valójában gesztusok: a fizikai távolság leküzdésére, a honvágy kifejezésére, az emberi kapcsolatok pótlására.

A képeslapgyűjtemény rávilágít tehát a 20. század eleji női és férfi nézőpontokra,

azonban külön vizsgálatot érdemelnének a képeslapot alkotó képek és szövegek is. Lőrinczi Dénes válogatása is rendszerezi a képeket tartalom és technika szerint, de további ikonográfiai kutatások elvégzésre is alkalmas lehet a gyűjtemény. Vajon a képeslapokon megjelenített férfi és női pózoknak milyen jelentősége van a nyilvánvaló romantikán túl? A képeken kedvesükhöz sóvárgó férfiak vagy a férfiakat ápoló nők hogyan kapcsolódnak a haza, a nemzet, a honvágy korabeli fogalmihoz? Hogyha a romantikus, angyalra vagy családanyára emlékeztető nőalakokat allegorikusan olvassuk, mit tudunk meg a korszak háborús étoszáról és a háborúban résztvevők imagináriusáról? És milyen helyet foglalhattak el ebben a női-férfi kapcsolatok (legyen az erotikus vagy elvágódó, plátói)?

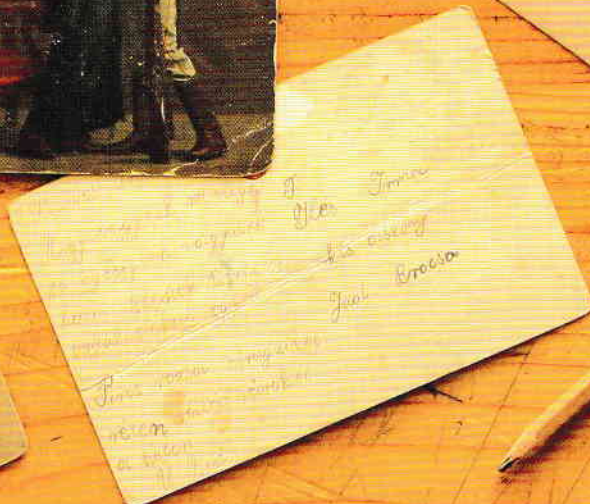
Jelen kötet bizonyára számos kérdést felvet majd az olvasóban, a Lőrinczi Dénes gondozásában megjelenő képeslapgyűjtemény a hétköznapi ember és a kutató számára is gazdag forrást, felfedezni való történeteket rejteget.

Blos-Jáni Melinda

LBRIS

We know books

LEBRIS

We know
books

A szerző előszava

Ki ne lett volna életében legalább egyszer *igazán* szerelmes? Ebben a felindult állapotban ki ne udvarolt vagy fogadott volna várva várt bókokat? A szerelem igencsak általános és elfogadott jelenség. Mégsem lehet egy-egy ilyen idillikus életézésről szabványos következtetéseket levonni, megszokott jelenségeket igazán kiismerni, vagy az eseteket valamilyen formában csoportosítani, meghatározni. Ellenkezőleg, egyénenként más és más tapasztalatot szerünk, és maradnak meg az emlékezetünkben. Ismert az a régi kritikai hozzáállás, hogy *bezzeg régebb másképp volt*. De pontosabban mit jelent, hogy régebb másként udvaroltak? Hogyan lehet megvizsgálni és megtudni, hogy egykor hogyan fejezték ki érzéseiket a szerelem mámorában lévők? A kérdésekre, akár csak a konkrét – egyéni – udvarlási szokásokra nem lehet egy elfogadott, általános receptet találni. Meggyőződésem szerint a válszokat egy egyéni mikrotörténeti kutatási módszerrel lehet érintőlegesen értelmezni. Kivált abban az esetben, ha az idő múlásával folyton változnak az udvarlási szokások és ennek eszközei. A jelenség vizsgálatához vegyünk szemügyre egy múlt századbéli képslaphagyatékot, amelynek fő témája a szerelem és az udvarlás. Kuriózumként említhető, hogy a legtöbb lap az első világháború időszakában került forgalomba.

A feltárást egy 2016-ban megtartott történelemóra előzte meg Sepsiszentgyörgyön.

Történelemtanárként úgy próbáltam a diákokat ösztönözni a *féltett* családi hagyatékok megbecsülésére, hogy felajánlottam a pluszpontszerzési lehetőséget arra az esetre, hogy ha az osztálytársak előtt bemutatják az otthonukban lévő régi dokumentumokat. Így járt el az akkor ötödik osztályos Bodoki Botond is, aki elhozott néhány régi, megviselt, színes képeslapot. Ezek bemutatása után kiderült, hogy az általa elhozott képes levelezőlapok egy kis töredékét képezik egy nagyobb hagyatékna, amelyet édesanyja mentett meg a pusztulástól egy kökösi ház felújításakor. Néhány nappal később már a diák édesanyja, Bodoki Andrea-Ágnes át is adta megőrzésre és gondozásra a képeslapgyűjteményt. Otthonomban rövid elemzés után hamar felismertem, hogy valójában a képeslapok többsége a szerelem témakörét járja körbe, és mindegyik a kökösi Demeter Annuskának van címezve. Az elmúlt években nagyon sokat köszönhettem Annuska unokájának, Oprea Petrének, aki minden utóbb fellelt forrással lelkesen segítette a hagyaték feldolgozását.

A gyűjteménynek számtalan kuriózuma van, amelyek remélhetőleg nemcsak engem vittek vissza a múlt század idillikus hangulatába, az udvarlási szokások bővületébe, hanem az Olvasó számára is rejtegetnek meglepetéseket. A kollekciónak hangulatát, tartalmát

„fűszerezi” az első világháborús időszak és annak nyomai, amely által még egyénibb, gazdagabb világ tárul a tisztelt Olvasó elé.

Az örökség eddigi kutatásából kiderült, hogy a háború évei alatt mintegy kéttucatnyi fiatal frontkatonára és csendőr udvarolt egyetlen lánynak, amelyre bizonyíték a valamivel több mint ezer darabból álló képeslapgyűjtemény és az azokban megemlített, korábban elküldött levelek sora. A feladók közül kiemelendő későbbi férje, Illyés Dávid, valamint az egyik leghűbb udvarlója, Vass István csendőrőrmester. Utóbbi 1918. február és december között mintegy 130 képeslapot küldött „Nusikájának”. A csendőrőrmester által elküldött két legutolsó képeslap üzenete sarkallt a hagyatékok feldolgozására. 1918 utolsó hónapjaiban a csendőrség fokozatosan vonult vissza az ország szívébe, így az addig Háromszéken szolgálatot teljesítő Vass István Nagyváradról írta a búcsúképeslapokra, hogy reméli, az eddigi leveleivel, soraival sohasem sértette vagy bántotta meg Annuskát, ha ez mégis előfordult, akkor azért elnézését kéri, és a továbbiakban a legjobbat kívánta a lánynak. A csendőr lapjait vizsgálva megfigyelhető az az általános hiányossága a gyűjteménynek, hogy nem lehet pontosan megállapítani, a képeslapok mellett hány levél íródott az akkor 17 éves lánynak. Hozzávetőleges számítások szerint megállapítható, hogy a csendőrőrmester a fentebb jelzett hónapok alatt, hetente kb. 2-3 képeslapot és ezenkívül még ismeretlen számú levelet

küldött Annuskának. Ha a teljes hagyatékokat vesszük figyelembe, az sem kizárt, hogy majdnem minden napra jutott egy-egy elküldött szerelmes levelezőlap és/vagy képeslap.

A feldolgozás kezdetén az egyik legelső és talán legfontosabb kérdés az volt, hogyan ismerhette meg udvarlóit Annuska? Több feltételezéssel a tarsolyban láttam hozzá kutatni. Adatokat kerestem a helyi sajtóból, sepsiszentgyörgyi kórházi adatokat feltételeztem és kerestem, az udvarlók lakóhelye iránt próbáltam tájékozódni, a korabeli ünnepek után nyomoztam, a szülői háttérről, iskolai végzettségéről, esetleg a család társadalmi státuszáról próbáltam informálódni, de mindezek igazságszolgálati foghíjasok maradtak. Biztosra sikerült megtalálnom, hogy Demeter Annuska 1901. május 28-án¹ született Kököson,² és ott is élt 1980-ban bekövetkezett haláláig. A településen az 1910-es népszámlálási adatok alapján 1207 fő élt, ebből 1038-an magyarnak, 169-en románnak vallották magukat. A lakosság többsége a görögkeleti felekezethez tartozott.³ A kökösieket nagyobb része (679 fő) tudott írni és olvasni.⁴ A 19. század második felében a család által használt magyar nyelvű Bibliából kiderült, hogy Annuska férjével, a szintén kökösi származású Illyés Dáviddal, aki 1891. március 20-án született, a világháborút követően, 1920. február 17-én lépett frigyre. A 42 évig⁵ tartó házasságból két gyermek született: Irma (1920. november 12.) és Anna (1927. szeptember 4.).

LBRIS

We know
books

A hátramaradt képeslapok feldolgozása után kiemelhető, hogy a frontszolgálatot teljesítő katonák a háború kellős közepén, vagy inkább annak feledésére és feledtetésére, nagyon kevés propaganda jellegű képeslapot küldtek Annuskának. Az ezer darabot megközelítő képeslap-hagyatéknak mindössze 9%-a sorolható a propaganda jellegű képeslapok közé, mindez jól érzékelteti a katonák hozzáállását a háborúhoz.

A gyűjtemény feldolgozásának első lépését a képeslapok rendszerezése, valamint a családi és a szakirodalmi elő kutatás jelentette. A levelezőlapok némelyike megrongált állapotban került a tulajdonomba, néhány közülük meghasadt, megrepedt vagy éppen összeragadt. A megfelelő elrendezést követte a digitalizálás és retusálás, ezzel párhuzamosan pedig folyamatosan nőtt a szakirodalomból felhalmozott ismeretek és a szakemberekkel történő konzultációk száma.

Az alapos előmunkálatok és kutatások ellenére a feldolgozásnak maradtak fehér foltjai, például az, hogy Annuska hol és hogyan ismerhette meg az udvarlóit, amire, sajnos, pontos választ szinte lehetetlen találni, mivel nem került elő egyetlen olyan szövegrész sem, ahol az udvarlók konkrét alkalomra hivatkoztak volna, ahol megismerhették Annuskát. Egy másik, megoldatlan rejtély a hódoló kiléte és azok pontos létszámának megállapítása, ugyanis a legtöbben – ha egyáltalán odafirkantották – csupán a becenevüket vagy a keresztnevüket írták a lapok sarkába. Szintén

nehézséget okoz az eltelt évtizedek hatása, mivel a lapokon lévő ceruzanyom és a tinta több helyen olvashatatlaná kopott napjainkra.

A feltárás során érthetően csak azok a képes levelezőlapok kerültek tanulmányozásra, amelyeket az első világháborúban és az azt követő két évben (1914–1920 között) küldtek Annuskának. A feldolgozott gyűjteményben fellelhetők azok a naiv, mára már túlzottan giccsesnek tűnő elemek, amelyek akkor még a háború borzalmait kívánták feledtetni, elhomályosítani. Észrevehető a lapokon, hogy a mindennapi élet pillanatképeit szivárványszínbe öltöztették, néhányról pedig különösen kitűnik a túlbuzgóság, az erőltetett tökéletesség, sok esetben pedig – a háborúnak tulajdoníthatóan – a propaganda jelenléte.⁶

A hagyatékban talált szövegrészeket, verseket és katonadalokat a mai helyesírási szabályok szerint építettem be a szövegbe. Részben a terjedelmi korlátok miatt, illetve a helyenként nagyon kifakult, megsérült vagy az olvashatatlaná kopott képeslapok hátoldalai miatt, néhányat közülük csupán statisztikai számként használtam fel. A könyv elsősorban népszerűsítő jellegű, amely a meglévő szakirodalmat felhasználva arra törekszik, hogy az Olvasó az illusztrációkban és versekben gazdag anyagot minél jobban megismerje a maga történelmi kontextusában.

Köszönet illeti mindazokat, akik különböző formában segítettek és támogattak az elmúlt évek során a könyv megjelenésében!

Kiemelném az előadások közreműködésében részt vállaló Farkas Izolda és Kovács István unitárius lelkészeket, valamint Mihály Pált és hitvesét, István Ildikót, akik minden alkalommal katonadalok előadásával tették hangulatosabbá az eseményeket. Hálás vagyok Bartók Árpádnak és Tóth-Bokor Zoltánnak azért, hogy a feldolgozás kezdeti időszakában pannók előállításával támogattak. Szakmai és különböző észrevételekkel egyengette a fel-

dolgozást mások mellett dr. Petercsák Tivadar, Demeter Lajos, dr. Szonda Szabolcs, dr. Tasnádi Zsuzsanna, dr. Blos-Jáni Melinda, Szabó Enikő, akiknek szintén köszönettel tartozom!

Végezetül külön szeretném megköszönni szüleimnek és feleségemnek, Lőrinczi-Máté Adélnak, hogy a hagyatéék feldolgozásának elmúlt éveiben oly sok türelemmel és önzetlen támogatással mindvégig mellettem álltak.

Köszönöm Mindenkinek!

1. kép.

A 17 éves Demeter Annuska 1918-ban

2. kép. A fotón a 19 éves Demeter Annuska és

29 éves férje, Illyés Dávid látható. 1920. február 17.